

34. Ugyanebben a téli időszakban az athéniak ősi szokás szerint megrendezték az ebben a háborúban először elesettek állami temetési szertartását, amelynek rendje a következő. Egy sátrat állítanak fel, s ebben három nappal a temetés előtt elhelyezik az elhunytak csontjait, és mindenki, aki akarja, idehozhatja a hozzátartozójának szánt kegyes adományát. Mikor a temetés napja elérkezik, szekereken viszik ki a ciprusfából készült koporsókat, annyit, ahány törzs van, s mindegyik elhunyt maradványai saját törzse koporsójában vannak elhelyezve. Visznek egy lefedett üres ravatalt is az eltűntek számára, akiket a holttestek összeszedésekor nem találtak meg. A temetési menetben részt vehet, aki csak akar, polgár és idegen egyaránt, s megjelennek, hangosan gyászolva, az elhunytakhoz tartozó asszonyok is. A holtakat a legszebb külvárosban²⁵ található állami síremlék alatt helyezik el – mindig is ide szokták eltemetni a háború áldozatait –, kivéve a Marathónnál elesetteket, akiknek hősiességét oly rendkívülinek találták, hogy ott helyben emeltek számukra síremléket.

Miután a holtakat elföldelték, egy férfi, akit a polgárság jelölt ki, úgy gondolva, hogy nem hiányzik belőle a kellő bölcsesség, s aki különös megbecsülésnek is örvend, az elhunytak tiszteletére hozzájuk méltó emlékbeszédet mond, majd hazatérnek. Ilyen náluk a temetési szertartás, s a háború folyamán végig, valahányszor ilyen alkalom adódott, felújították ezt a hagyományt. Periklészre, Xanthipposz fiára bízta a feladatot, hogy a háború első áldozatai felett az emlékbeszédet elmondja. Ő, mikor a megfelelő pillanat elérkezett, a síremlék mellett egy magas emelvényre lépett fel, amelyet azért készítettek, hogy szava a tömegben lehetőleg mindenkihez eljusson, és a következőképpen szólt:

35. „Az előttem ezen a helyen szónoklók többsége már dicsérte azt, aki szertartásunkat ilyen beszéddel kiegészítette, mert helyesnek találták, hogy a háborúban elesettek tiszteletére ünnepélyes megemlékezés hangozzon el. Én a magam részéről elegendőnek tartanám, ha azok iránt, akik cselekedetekkel igazolták kiválóságukat,

kat, mi ugyanúgy cselekedetekkel nyilvánítanánk ki megbecsülésünket, olyanokkal, mint amilyeneknek ezen az állam által megrendezett mai temetésen is tanúi vagytok, s így annyi sok ember kiválóságának megítélése nem függene egyetlenegyétől, akinek aszerint adnak hitelt, hogy jól vagy rosszul beszél-e. Mert nehéz a beszédben a helyes mértéket megtartani olyan esetben, mikor alig lehetséges az embereknek az igazságról való véleményét szilárdan megalapozni. Hiszen könnyen megeshet, hogy a tárggyal ismerős és jóindulatú hallgatónak az lesz a véleménye, hogy kevesebb hangzott el ahhoz képest, amit ő óhajtott és tudott, a kevésbé tájékozott viszont, ha olyasmit hall, ami az ő képességeit felülmúlja, azt, már csak irigységből is, túlzásnak tartja. Mert csak addig tudjuk elviselni a másról elhangzott magasztalást, amíg ki-ki meg van győződve róla, hogy ő is képes annak a véghezvitelére, amiről hallott, de ami ezen felül van, azt irigységből azonnal kétségbe vonja. De mivel őseink dicséretesnek tartották ezt a szokást, nekem is meg kell próbálnom, hogy követve a hagyományt, szavaimmal, amennyire csak lehetséges, kielégítem valamennyiőtök várakozását és felfogását.

36. Először is őseinkkel fogom kezdeni, mert így jogos, egyszerűsmind úgy is illik, hogy a jelenlegi alkalommal a megemlékezés tiszteletadásával adózunk nekik. Ők mindig ezen a földön éltek, amelyet az egymást váltó nemzedékek során az ő vitézségük őrzött meg mindmáig szabadnak. Méltók a dicséretre ők is, de még sokkal jobban a mi atyáink, akik megnövelve, amit kaptak, nem csekély küzdelem árán hagyták ránk, mai nemzedékre a birodalmat, amelyen ma uralkodunk. Ezt azonban a legnagyobb mértékben mi magunk, a most érett férfikorban levők gyarapítottuk! Mi minden szükségessel felszereltük városunkat, úgyhogy sem háborúban, sem békében nem szorul semmiféle külső segítségre. Nem akarok hosszabban beszélni arról, amit amúgy is jól tudtok, hogy mindezt milyen haditettekkel szerezték meg, vagy hogy ti magatok és atyáitok milyen hősiiesen vertétek vissza akár a barbárok, akár a görögök támadásait. Én elsősorban azt szeretném kifejtteni, hogy milyen gya-

kodott ott Khalkidikén. Így azután Hagnón hajóival hazatért Athénba, minthogy nem több mint negyven nap alatt a járvány következtében négyezer nehézfegyverzetű katonájából ezerötvenet veszített el. A korábban odaérkezett csapatok azonban ott maradtak, és folytatták Poteidaia ostromát.

59. A peloponnészosziak második betörése után az athéniak hangulata – minthogy területüket már másodszor pusztították végig, s egyszerre szorongatta őket a járvány és a háború – megváltozott. Egyrészt Periklészt kezdték vádolni, mondván, hogy ő beszélte rá őket a háborúra, s miatta jutottak ilyen kétségbeejtő helyzetbe, másrészt szerettek volna kiegyezni a lakedaimóniakkal. Ei is küldtek hozzájuk néhány embert követségbe, ezek azonban semmit sem értek el. S mert teljesen tanácstalanokká váltak, heves támadásokkal illették Periklészt.

Ő, látva, hogy mennyire elkeseredtek a helyzetüktől, és hogy minden tekintetben úgy viselkednek, ahogy ő várta, népgyűlést hívott össze – mert még ekkor is ő viselte a hadvezéri tisztet – azzal a szándékkal, hogy a polgároknak bátorságot öntsön, s háborgó lelküket lecsillapítva, szelídebb és bizakodóbb hangulattal töltse el. Ezért előlépett, és a következőket mondta:

60. „Nem ér váratlanul ellenem fellángoló haragotok, mert az okát ismerem. Azért is hívtam össze ezt a népgyűlést, hogy felfrisítssem emlékezeteteket, és a szemetekre hányjam, hogy jogtalanul nehezteltek rám, a csapásokat pedig képtelenek vagytok elviselni. Én ugyanis úgy vélem, hogy az állam sokkal jobban meg tudja segíteni az egyes polgárokat, ha maga is teljes erejében virul, mint akkor, ha a polgároknak külön-külön jól megy a sora, a közösség ügye azonban válságos helyzetbe jut. A jó sorsú ember a polisz pusztulásával maga is károsodik, a szerencsétlen sorsú viszont megmenekül, ha a város felvirágzik. Így tehát, ha az állam képes vállalni az egyesek baját, az egyesek azonban külön-külön képtelenek az államét, nem kötelessége-e mindnyájatoknak, hogy segítségére legyetek, s hogy ne cselekedjetez úgy, mint most, mikor a házatokat ért

csapások súlya alatt összeomolva lemondtok a közérdek megvédéséről, s vádakkal halmoztok el nemcsak engem, aki a háborút javasoltam, hanem saját magatokat is, akik azt megszavaztátok.

Az én személyemben azonban olyan emberre haragusztok, aki, úgy hiszem, senki mögött nem marad el a szükséges tennivalók felismerésében és előterjesztésében, aki szereti hazáját, és felette áll a pénzhajhászásnak. Mert ha valakiben megvan ugyan az ítélőképesség, de képtelen magát világosan kifejezni, az éppen olyan helyzetbe kerül, mintha nem is volnának gondolatai. Akiben viszont mindkét képesség megvan, de nincs jóakarattal hazája iránt, nem fog annak érdekeit valóban szívén viselve felszólalni. De ha ez a harmadik vonás megtalálható is benne, viszont megvásárolható, ennek az egy tulajdonságnak a következtében a többi is mind árucikké válik. Ha tehát ti az én javaslatomra akkoriban abban a meggyőződésben szavaztatok a háborúra, hogy ezekkel a tulajdonságokkal csak valamennyivel is nagyobb mértékben rendelkezem, mint mások, nem tarthatom méltányosnak a vádaskodást, hogy valami jogtalanságot követtem el.

61. Azoknak, akik szabadon dönthetnek, s egyébként is szerencsés körülmények között élnek, nagy esztelenség a háborút választaniuk. De ha valakinek szükségszerűen nincs más választása, mint hogy vagy enged, és akkor azonnal mások alattvalója lesz, vagy pedig vállalja a kockázatot megmaradása érdekében, akkor az, aki a veszély elől meghátrál, méltóbb a megvetésre, mint az, aki szembezáll vele.

Ami engem illet, én ugyanaz maradtam, és nem változtattam meg elveimet, ti azonban állandóan változtatjátok véleményeteket. Mikor erőtök töretlen volt, engedtetek rábeszélésemnek, ezt azonban most, hogy nehéz helyzetben vagytok, megbántátok, s most véleményetek ingatagsága miatt nem találjátok véleményemet elfogadhatónak. Hiszen a csapások súlyát immár mindenki személyesen érzi, de még senki sem látja világosan a várható előnyöket, és hatalmas, még hozzá váratlanul bekövetkezett sorsfordulót éltetek át, így lelketek gyenge ahhoz, hogy szilárdan kitarson az egyszer megho-

zott döntés mellett. Mert önbizalmunkat meg szokta rendíteni a hirtelen, kiszámíthatatlanul s többnyire várakozásunk ellenére bekövetkező csapás, s benneteket sok ilyen ért, különösen legutóbb a járvány. Mégis nektek, akik ilyen hatalmas állam polgárai vagytok, s a nagyságának megfelelő erkölcsök szerint nevelkedtetek, elszántan szembe kell szállnotok a legnagyobb nehézségekkel is, és nem szabad veszélyeztetnetek jó híreket. Hiszen az emberek egyformán jogosan ócsárolják az olyat, aki öröklött hírnevéhez méltatlanul puhán viselkedett, s gyűlölik azt, aki az őt meg nem illető dicsőségre törekszik. Ezért tehát felejtsetek el egyéni fájdalmaitokat, s fordítsátok minden erőtetek a köz megvédésére.

62. Ami pedig a háború nehézségeit s azt az aggodalmatokat illeti, hogy e nehézségek túlságosan nagyok lesznek, s mégsem mi fogunk győzni, elégedjete meg azokkal az érvekkel, amelyek segítségével más körülmények között már gyakran kimutattam, hogy félelmetek alaptalan. S most valami olyan dologról szeretnék beszélni, amelynek jelentőségét és államotok sorsára gyakorolt befolyását – úgy gondolom – eddig még sosem mérlegettétek kellően, s amelyről én sem emlékeztem meg eddigi beszédeimben. Most sem hoznám elő, nehogy a hiú dicsekvés látszatába essem, ha nem látnám, hogy milyen rendkívüli mértékben erőt vett rajtatok a csüggedés.

Ti azt hiszitek, hogy fennhatóságunk csupán a szövetségesekre terjed ki. Én azonban kijelentem, hogy az ember előtt nyitva álló két elem, a föld és a víz közül az egyiknek teljesen ti vagytok az urai, nemcsak addig, ameddig jelenleg elér hatalmatok, hanem addig, ameddig csak ki akarjátok terjeszteni. Sem a király, sem egyetlen más nép nem volna képes a most rendelkezésekre álló hajóhadat feltartóztatni. Így hát azoknak az épületeknek és földeknek a haszna, amelyeknek az elvesztését oly nagyon fájlatjátok, nem is mérhető ehhez a hatalomhoz, s éppoly kevésbé kellene bánkódnotok értük, mint holmi díszkertért vagy a gazdagság valamely külső jeléért, látva, hogy mily csekély a fontosságuk hatalmunkhoz képest. S meg kell gondolnotok, hogy ha független helyzetünk megmarad, és ki-

tartóan harcolunk, mindezt játszva visszaszerezhetjük, azoknak viszont, akik mások alattvalóivá válnak, rendszerint még meglevő vagyona is értékét veszti.

S egyéb tekintetben sem bizonyulhatunk hitványabbnak atyáinknál, akik mindezt nem örökségül kapták, hanem nehéz küzdelem árán szerezték és tartották meg, s hagyták így mireánk. (És nagyobb szégyen elveszíteni a meglevőt, mint sikertelenül próbálkozni valaminek a megszerzésével.) Nemcsak önbizalommal eltelve, hanem megvetéssel is kell támadnunk az ellenségre. Hiszen elbizakodott lehet a harcban tapasztalatlan gyáva is, ha szerencséje van, lenézést azonban csak az érezhet – s mi is ebben a helyzetben vagyunk –, aki tudja, hogy lelkerő tekintetében felette áll ellenfelének. S bátorságát még egyenlő esélyek között is megszilárdítja a fölény tudata, amely nem annyira a reménységre bízta magát – hisz annak ereje csak a bizonytalan helyzetben mutatkozik meg –, hanem a tényleges helyzetet mérlegelő belátásra, amely a legbiztosabb bepillantást nyújtja a jövőbe.

63. Magától értetődő kötelességetek, hogy azt a megbecsülést, amely városunkat hatalmáért övezi, s amelyre mindnyájan olyan büszkék vagytok, ne hagyjátok elveszni, s hogy ne térjete ki a megpróbáltatások elől, ha ezután is szeretnétek ezt a megbecsülést kiérdemelni. És ne gondoljátok, hogy ez a küzdelem csupán annak az egyetlen dolognak az eldöntéséért folyik, hogy szolgálj legyünk-e, vagy szabadok. Nem! Itt hatalmatok elvesztéséről van szó, s arról, hogy mekkora veszélyt jelent az uralmatokkal magatokra haragított államok gyűlölete. S erről a hatalomról most már nem lehet lemondanotok, bármennyire szeretné is most egyikőtök-másikótok, a pillanatnyi helyzettől megrémülve, a tétlenséget kedvelő derék ember szerepét játszani. Hiszen hatalmatok immár zsarnoki uralommá vált, s lehet, hogy ennek kialakítása helytelennek látszik, de lemondani róla veszélyes. S az efféle emberek, ha meg tudnák győzni a többieket, vagy ha saját maguk alapíthatnának külön államot, nagyon hamar tönkretennék városunkat. Mert a nyugalom szeretete

nem nyújt biztonságot, ha nem párosul tettekreánszéggel, s nem egy uralkodó szerepet betöltő, hanem egy leigázott városhoz illő, hogy állhatatosan szolgáljon.

64. Ne hagyjátok tehát, hogy az ilyenfajta polgárok félrevezessenek, s ne tápláljatok haragot ellenem, akivel együtt ti magatok szintén a háborúra szavaztatok azért, mert az ellenség, mikor mi nem akartunk kívánságának engedni, megtámadott, és azt tette, ami várható volt. Azonkívül, amire számítottunk, még ez a járvány is ránk tört, az egyetlen olyan esemény, amely minden várakozásunkat felülmúlta. Tudom, hogy ezért részben még nagyobb gyűlölettel vagytok irántam, de nincsen igazatok, hacsak nem az én javamra írjátok majd azt is, ha valami váratlan szerencse ér benneteket.

Amit az isten cselekszik, azt a megváltoztathatatlanba való bele nyugvással, amit az ellenség, azt férfiasan kell elviselnünk. Mind- eddig ez a magatartás jellemezte városunkat. Vigyázzatok, nehogy ez most a ti hibátokból megváltozzon! Gondoljátok meg, hogy ez a város az egész világ előtt azért örvend rendkívüli hírnévnek, mert sosem tört össze a csapások alatt, s akár emberéletéről, akár erőfeszítéstről volt szó, a legtöbb áldozatot hozta a háborúban, s mert a mai napig a legnagyobb hatalomra tett szert, amelynek emlékezete az utókor számára minden időkre fennmarad, még ha mi most talán kissé gyengébbé váltunk is (hiszen mindennek, ami létrejött, természetében rejlik a hanyatlás is). Emlegetni fogják, hogy mi voltunk azok a hellének, akik a hellének nagy többsége felett uralkodtak, hogy a legsúlyosabb háborúban álltunk helyt, hol valamennyiükkel, hol pedig egyes államokkal szemben, s a minden tekintetben leggazdagabb és leghatalmasabb várost laktuk.

Lehet, hogy ezek a szavak a tétlen embert gáncsoskodásra ingerlik, aki azonban cselekedni akar, ugyanolyan célok felé fog törni. Ha valaki nem szerez, az irigykedik. A pillanatnyi vádaskodás és gyűlölet mindig osztályrésziül jut azoknak, akik uralmukat másokra is ki akarják terjeszteni, de a helyes utat az választotta, aki a célok érdekében vállalja a gyűlöletet. Hiszen a gyűlölet nem tart sokáig, a

pillanatnyi ragyogás viszont a rákövetkező dicsőséggel együtt örök- ké él az utókor emlékezetében.

Fontoljátok meg előre, mi az, ami a jövőben dicsőséget hoz, de már most sem jelent gyalázatot, és aztán teljes erővel törekedjetez ennek az elérésére. Ne küldözgessetek követeket a lakedaimóniakhoz, ne áruljátok el, hogy leroskadtatok a jelenlegi csapások súlya alatt, mert azok a legkiválóbbak az egyes államok és egyes polgárok között, akik a szerencsétlenségek közepette a legkevésbé veszítik el lelki egyensúlyukat, s a legnagyobb erővel tudnak ezekkel szembe- szállni."

65. Ilyen szavakkal próbálta Periklész lecsillapítani az athéniak ellene gerjedt haragját, s elterelni figyelmüket a pillanatnyi bajokról. Elfogadták a közügyekkel kapcsolatban felhozott érveit, nem küldtek több követséget a lakedaimóniakhoz, s nagyobb lendülettel folytatták a háborús előkészületeket, az egyes emberek azonban elég levert hangulatban voltak a megpróbáltatások miatt. A szegények azért, hogy még attól a kevéstől is megfosztották őket, amit megszer- zettek, a gazdagok pedig azért, mert elvesztették gyönyörű vidéki jószágait, az épületeket és az értékes felszerelést, mindenekfelett azonban azért, mert háborúban éltek béke helyett. S nem is csilla- podott a Periklész iránt érzett, mindnyájukat eltöltő haragjuk addig, míg pénzbüntetésre nem ítélték.²⁸

Nem sokkal később azonban, mint a tömegnél már lenni szokott, ismét hadvezérré választották, s valamennyi közügy intézését rábí- zták, mert lassanként ki-ki beletörődött az őt egyénileg sújtó csapá- sokba, az egész állam kormányzásával kapcsolatos feladatokra pedig őt tartották a legalkalmasabbnak. S valóban, amíg úgy állt az állam élén, hogy béke volt, mérséklettel kormányozta és örködött bizton- sága felett, s Athén az ő idejében volt hatalma tetőpontján, mikor pedig kitört a háború, akkor is bebizonyította, hogy helyesen ítélte meg a város erejét.

Periklész a háború megkezdése után még két évig és hat hónapig élt, s halála után derült csak ki igazán, milyen éleslátással ítélte meg

előre a háború eseményeit. Ő ugyanis kijelentette, hogy ha az athéniak megőrzik nyugalmukat, gondot fordítanak hajóhadukra, a háború folyamán nem gondolnak uralmuk gyarapítására, és nem soradják a várost kockázatos vállalkozásokba, ők maradnak felül.

Ezek azonban mindenben az ellenkezőjét tették, s – többek között személyes dicsőségvágyból és az egyéni nyereséget hajszolva – a háború céljaival egyáltalán nem összefüggő, a maguk és szövetségeseik érdekeit egyaránt veszélyeztető vállalkozásokba fogtak, amelyek siker esetén inkább csak egyeseknek hoztak dicsőséget és hasznot, balsikerük viszont súlyos hátrányt jelentett az államnak a háború vezetésében.

Periklész tekintélyének titka elismert erkölcsi és szellemi fölényében rejlett, továbbá abban, hogy a legteljesebb mértékben megvesztegethetetlennek bizonyult; s bár a tömeget szabadsága korlátozása nélkül uralta, nem a tömeg őt, hanem inkább ő irányította a tömeget, s mivel hatalmát nem törvénytelen eszközökkel szerezte, szavaival sosem igyekezett a népnek hízlelni, hanem, mivel elég tekintélye volt, olykor indulatosan szembeszállt véleményével. S ha észrevette, hogy polgártársait indokolatlanul ragadja el a vakmerő elbizakodottság, kemény szavaival félelmet ébresztett bennük, ha viszont oktanul csüggedni kezdtek, ismét önbizalmat öntött beléjük. Az ő idejében névlegesen ugyan demokrácia jött létre, valójában azonban az első polgár uralma. Utódai azonban, akik tekintély dolgában közelebb álltak egymáshoz, s arra törekedtek, hogy megszerezzék az első helyet, kezdték a tömeg kedvét keresni, s az államügyeket ennek a tetszése szerint intézték.

Ennek aztán, mint egy ilyen hatalmas és uralkodó államban természetes is, számos melléfogás lett az eredménye, mindenekelőtt a Szicília ellen indított tengeri vállalkozás. Ennél elsősorban nem az volt a hiba, hogy tévesen ítélték meg a megtámadott ellenség helyzetét, hanem inkább az, hogy a vállalkozás megszervezői ahelyett, hogy a kiküldött csapatok igényeivel törődtek volna, a népszerűségért küzdve személyes cselszövésekbe bonyolódtak, meggyengítet-

ték a hadsereg erejét, és viszálykodásukkal első ízben okoztak zavarokat a város kormányzásában.

Mindazonáltal – noha a szicíliai szerencsétlenség alkalmával, az egyéb hadifelszerelést nem is számítva, a hajóhad nagy része is oda veszett, s akkoriban a városban is állandóvá vált az egyenetlenkedés – még tíz éven át ki tudtak tartani nemcsak korábbi ellenségeikkel, hanem a később hozzájuk csatlakozó szicíliaiakkal s tőlük elpártolt volt szövetségeseik többségével, valamint a küzdelemben később bekapcsolódó Kürosszal, a nagy király fiával szemben is, aki a peloponnészosziaknak pénzt juttatott hajóhaduk fejlesztésére.²⁹ S nem adták fel a küzdelmet mindaddig, amíg a belső viszálykodásban meggyengülve el nem veszítették minden erejüket. Annyi – még Periklész számítását is meghaladó – segélyforrás állt az állam rendelkezésére, amelyeknek birtokában, mint ő előre megmondta, nagyon könnyen legyőzhetnék volna a peloponnészosziakat ebben a háborúban.

66. A lakedaimóniak és szövetségeseik még ezen a nyáron száz hajóból álló hajóhadat indítottak az Éliszsel szemben fekvő Zaktinthosz szigete ellen. Ezen a peloponnészoszi Akhaiából származó telepések voltak, és szövetségben álltak az athéniakkal is. A lakedaimóni hajókon ezer nehézfégyverzetű gyalogos tartózkodott, a hajóhad vezére a spártai Knémosz volt. Partra szállva a terület nagy részét végigpusztították, mikor azonban nem értek el sikert, hazavitorláztak.

67. Még ugyanennek a nyári időszaknak a végén a korinthoszi Ariszteusz a lakedaimóni követekkel, Anérisztosszal, Nikolaosszal és Pratodamosszal, a tegeai Timagorasszal s a magánemberként velük utazó argoszi Pollisszal³⁰ együtt elindult Ázsiába a királyhoz, hogy megpróbálja rábírtani: adjon pénzbeli támogatást, s lépjen be oldalukon a háborúba. Először Szitalkészt, Térész fiát keresték fel Thrákiában, akit egyrészt arra szerettek volna kérni, hogyha lehetséges, szakítsa meg a szövetségi viszonyt az athéniakkal, s vonuljon csapataival az athéni sereg által ostromolt Poteidaia alá, másrészt

rosa feletti uralmat. S a lakedaimóniak és argosziak ezer-ezer főnyi sereggel közös hadjáratra indultak, s a lakedaimóniak egymagukban odavonulva Sziküónban bevezették az oligarchikus alkotmányt, majd ketten közösen megszüntették Argoszban a népuralmat, s meghonosították a lakedaimóniaknak megfelelő oligarchiát. Ez már tél vége felé, tavasz idején történt, s ezzel véget ért a háború tizennegyedik éve.

82. A következő nyáron az Athószon levő Dion az athéniaktól a khalkidikiekhez pártolt, s a lakedaimóniak megváltoztatták Akhaiában a nekik nem megfelelő korábbi állapotokat.

Argoszban a lassanként újjászerveződő és nekibátorodó nép rátámadt az oligarchákra, szándékosan kivárva az időpontot, amikor a lakedaimóniak a Gümnpaideia ünnepét ülték.⁴⁸ A városban kitört harcokban a nép kerekedett felül, amely ellenfelei közül egyeseket megölt, másokat száműzött. A lakedaimóniak, hiába sürgették őket híveik, jó ideig nem mozdultak, míg végül, félbeszakítva az ünnepet, elindultak, hogy segítséget vigyenek. De mikor Tegeánál értesültek az oligarchák vereségéről, az elmenekültek könyörgésére sem voltak hajlandók továbbvonulni, hanem hazatérve folytatták a Gümnpaideia megünneplését. Később, mikor követek érkeztek hozzájuk egyrészt magából a városból, másrészt az Argoszból elmenekültektől, s a két követség a szövetségesek jelenlétében hosszadalmas szócsatát vívott egymással, a lakedaimóniak kimondták, hogy Argoszban jogtalanság történt, s úgy döntöttek, hogy Argosz ellen vonulnak, indulásuk azonban különböző akadályok miatt egyre késett. Közben az argoszi nép, amely félve a lakedaimóniaktól, ismét a számára mégis legbiztosabb támogatást ígérő athéni szövetségre törekedett, hosszú falakat kezdett építeni a tenger felé, hogy ha a szárazföld felől körülzárják őket, az athéniak segítségével meg tudják oldani a tengeren a szükséges utánpótlás szállítását. Több peloponnészoszi város helyeselte a fal építését. Az erődítési munkában részt vett Argosz egész népe, férfiak, asszonyok és szolgák, Athénból pedig építőmesterek és kőfaragók érkeztek hozzájuk. S ezzel véget ért a nyár.

83. A következő téli időszakban a lakedaimóniak a fal építésének hírére elindultak Argosz ellen – maguk és szövetségeseik, a korinthosziak kivételével –, s számítottak az Argoszban levő híveik segítségére is. A sereget Agisz, Arkhidamosz fia, lakedaimóni király vezette. S bár a városból ígért segítség nem bizonyult hatásosnak, az épülőben levő falat elfoglalták és lerombolták, bevették Argosz egyik pontját, Hüsziait, s az itt elfogott szabad születésűeket mind kivégezték, majd visszavonultak, és széteszlottak városaikba.

Ezután az argosziak törtek be Phleiusz területére, majd a vidék pusztítása után visszavonultak – ugyanis Phleiusz fogadta be a tőlük elmenekülteket. Legnagyobb részük itt is telepedett le.

Ugyanezen a télen az athéniak elzárták Makedóniát a tengertől, szemére hányva Perdikkasznak, hogy esküvel megerősített szerződést kötött az argosziakkal és a lakedaimóniakkal, s hogy amikor ők Nikiasz, Nikératosz fia vezetésével meg akarták támadni a thrákiai khalkidikieket és Amphipoliszt, megtagadta szövetségesi segítséget, a hadjárat elsősorban az ő hibájából hiúsult meg, így tehát ellenségüknek tekintik. Ezzel befejeződött a téli időszak, s vele ennek a háborúnak a tizenötödik éve.

84. A következő nyáron Alkibiadész húsz hajóval Argoszhoz vitorlázott, őrizetbe vette a Lakedaimón iránti rokonszenvvel gyanúsítható argosziakat, háromszáz embert, akiket az athéniak az uralmuk alatt álló közeli szigeteken helyeztek el. Majd az athéniak harminc saját hajójukból, hat khioszi és két leszboszi hajóból álló hajóhaddal Mélosz szigete ellen indultak. Saját haderejüket ezerkét-száz nehézfegyverzetű katona, háromszáz íjász és húsz lovas íjász, szövetségeseik és a szigetlakók hadseregét pedig mintegy ezeröttszáz nehézfegyverzetű katona alkotta. Méloszt Lakedaimón alapította, s lakói nem akartak, mint a többi szigetlakó, Athén alattvalói lenni, hanem kezdetben egyik félhez sem csatlakozva nyugodtan viselkedtek, majd mikor az athéniak földjüket pusztítva erőszakkal akarták megtörni őket, nyílt háborút kezdtek ellenük. A rájuk támadó athéni sereg vezetői, Kleomédész, Lükomédész fia és Teiszasz, Tei-

szimakhosz fia, mielőtt pusztítani kezdték volna földjüket, követeket küldtek hozzájuk, de ezeket a mélosziak nem engedték a népgyűlés elé, s a főtisztviselők és főnemesek előtt kellett elmondaniuk, hogy miért jöttek. Itt az athéni követek a következőket mondták:

85. „Miután nem szólhatunk az egész néphez, nyilván azért, hogy a tömeget egyetlen összefüggő beszédben előadott s az első hallásra is meggyőzőnek és megcáfolhatatlannak ható érveinkkel meg ne zavarjuk – hiszen jól tudjuk, hogy ezért vezettek minket e szűkebb körű tanács elé –, nos, ti, akik itt ültök, válaszátok a tárgyalásnak még ennél is biztosabb módját. Ne összefüggő beszédben, hanem pontról pontra válaszoljatok, s szakítsatok félbe azonnal, ha olyasmit mondunk, ami számotokra nem látszik kielégítőnek. Először arra válaszoljatok, elfogadjátok-e javaslatunkat?”

86. Erre a méloszi főemberek így válaszoltak: „Méltányos javaslatok ellen, hogy higgadtan igyekezzünk egymást meggyőzni, nem lehet kifogásunk. Ennek azonban szemléatomást ellentmond az a tény, hogy ti már most, túl az előkészületeken, készen álltok a háborúra. S úgy látjuk, azért jelentetek meg, hogy ítélobíránk legyenek az elkövetkező eszmecserében, s hogy tárgyalásaink eredménye, ha bebizonyítjuk igazunkat, s éppen ezért nem engedünk, a háború, ha pedig hagyjuk magunkat meggyőzni, a szolgaság lesz.”

87. *Athéniak:* Ha ti azért jöttetek össze velünk, hogy a jövő lehetőségeit találgassátok, vagy más a célotok, nem pedig az, hogy jelenlegi helyzetetekben, amelyet ti magatok is láttok, városotok megmaradásáról tanácskozzatok, máris abbahagyhatjuk a tárgyalást. Ha azonban az utóbbi a célotok, akkor beszéljete tovább.

88. *Mélosziak:* Természetes és megbocsátható, ha ilyen válságos helyzetben valakinek a gondolatai sok irányban elkalandoznak. Összejövetelünk célja valóban a mi megmaradásunk, s a tárgyalást, ha nektek is megfelel, folytassuk úgy, ahogy ti javasoltátok.

89. *Athéniak:* Nos, jó. Mi tehát egyáltalán nem szándékozunk előttenek szép szavakat hangoztatni – hogy például a médek legyőzése után minket illet az uralom, vagy hogy az elszenvedett jogta-

lanságok megtorlására érkezünk ide hosszadalmas és alig elhíhető szónoklatot tartani, másrészt azonban ti se higgyétek, hogy meggyőzhettek minket azt állítva, hogy noha ti a lakedaimóniak gyarmatosai vagytok, nem nyújtottatok nekik fegyveres segítséget, vagy hogy nekünk még soha semmi sérelmet nem okoztatok. Okosabb, ha csak annyit akartok elérni, amennyit kettőnk őszinte érzelmei megengednek. Hiszen éppoly jól tudjátok, mint mi, hogy emberek között jogegyenlőségről csak az erők egyensúlya esetében lehet beszélni, a hatalmas azonban végrehajtja, amit akar, a gyenge pedig meghajlik előtte.

90. *Mélosziak:* A mi véleményünk szerint – s ezt meg kell mondanunk, mikor ti, semmibe véve a jogot, csak a haszonról vagytok hajlandók beszélni – kívánatos lenne, ha nem vetnétek el mindnyájunknak ezt a közös kincsét, s a bajban levő esetében a méltányos mindig igazságosnak is számítana, s ő, ha ügye jogosságát nem is tudja teljes mértékben bebizonyítani, számíthasson némi jóindulatra. S ez nektek is érdeketekben áll, hiszen ha netán egyszer alulmaradtok, meglehet, ti szolgáltok a legszörnyűbb megtorlás példájául.

91. *Athéniak:* Amiatt mi nem aggódunk, hogy mi lesz velünk, ha uralmunk egyszer véget ér. Mert nem az a nép félelmetes a legyőzött számára, amely, miként a lakedaimóniak is, másokon uralkodik – különben is most nem a lakedaimóniakkal van nézeteltérésünk –, hanem az elnyomott, ha egyszer fellázad, s legyőzi eddigi urát. De engedjétek, hadd legyen ez a veszély csak a mi gondunk. Azt szeretnénk kifejtetni, hogy mi hatalmunk kiterjesztése végett érkezünk ide, s városotok megmentése érdekében folytatjuk ezt a tárgyalást, hogy itt küzdelem nélkül vegyük át az uralmat úgy, hogy ti mindkettőnk javára sértetlenek maradjatok.

92. *Mélosziak:* S miképpen jelenthetne nekünk akkora előnyt szabadságunk elvesztése, mint nektek az elnyert uralom?

93. *Athéniak:* Úgy, hogy ti a legszörnyűbbet elkerülve alttvalóinkká váltok, mi pedig csak nyerünk vele, ha nem teszünk tönkre benneteket.

94. *Mélosziak*: S nem elégednétek-e meg azzal, ha mi ellenségeitekből barátaitokká válva nyugodtan maradnánk anélkül, hogy bármelyik féllel szövetséget kötnénk?

95. *Athéniak*: Nem! Ellenséges érzületek kevesebb kárt okozna nekünk, mint barátságotok, amely alattvalóink szemében éppen gyengeségünket, míg gyűlöletek hatalmunkat bizonyítaná.

96. *Mélosziak*: Tehát a ti alattvalóitok úgy gondolkoznak a méltányosságról, hogy semmi különbséget sem tesznek azon városok között, amelyekhez nem volt semmi közötök, s azok között, amelyeket, miután részben elpártoltak, engedelmségre kényszerítettetek?

97. *Athéniak*: Nem! Ők jól tudják, hogy ügyének jogosságát az egyik éppúgy képes igazolni, mint a másik, de úgy vélik, hogy amelyik megőrizte függetlenségét, ezt erejének köszönheti, s mi félelemből nem támadunk rá. A ti meghódolásokkal tehát nemcsak uralmunkat terjesztjük ki, hanem biztonságunkat is megszilárdítjuk, s különben is ti, a szigetlakók közt is egyik leggyengébb város, hogyan szállhatnátok sikerrel szembe egy tengeri nagyhatalommal?

98. *Mélosziak*: S mit gondoltok, az itt ajánlott megoldás nem szavatolja eléggé biztonságotokat? Mert miután megakadályoztátok, hogy a jogszerűségeire hivatkozzunk, s arra akartok kényszeríteni, hogy csak a ti érdekeiteket nézzük, szükségét érezzük, hogy megpróbáljunk benneteket meggyőzni arról, hogy számunkra mi a hasznos, s hogy ez nyilvánvalóan egybeesik a ti érdekeitekkel is. Hogyan képzelitek, hogy azok, akik még egyik félhez sem csatlakoztak, nem válnak ellenségeiteké, ha a mi példánkat látva, azt kell következtetniük, hogy majd rájuk is sor kerül? S mi egyebet fogtok elérni, mint hogy megerősítitek már meglevő ellenségeiteket, s azokat is, akik nem is gondolnak erre, akaratuk ellenére ellenségeiteké teszitek?

99. *Athéniak*: Mi nem azokat tartjuk legfélelmetesebb ellenfeleinknek, akik, valahol a szárazföldön lakva, éppen mert szabadok, rendkívül hosszú töprengés után tesznek védelmi intézkedéseket ellenünk, hanem, igenis, a szigetlakókat, akik vagy függetlenek,

mint ti, vagy pedig már elkésértette őket valamely idegen uralom elnyomása, mert ezek képesek erejüket esztelenségükben túlbecsülve magukkal együtt minket is szemmel látható veszedelmekbe sodorni.

100. *Mélosziak*: Nos, ha ti éppúgy vállaltok minden kockázatot uralmatok megtartásáért, mint az állatok leigázott népek felszabadulásukért, mi, akik még szabadok vagyunk, gazok és hitványak lennénk, ha nem kísérelnénk meg mindent, mielőtt szolgálkává leszünk.

101. *Athéniak*: Nem, ha képesek vagytok a bölcs megfontolásra. Mert nem hősiességetek bizonyításáról van szó, s arról, hogy az egyenlő erők küzdelmében meg ne szégyenüljete; itt megmaradásokról kell döntenetek, s arról, hogy ne szálljatok szembe egy sokkal nagyobb hatalommal.

102. *Mélosziak*: Igen, de tudjuk, hogy a háborúban a hadiszerecnese néha sokkal egyenlőbb helyzetbe hozza a feleket, mint haderejük különbsége alapján várni lehetett volna. S ha mi engedünk, helyzetünk egy csapásra kilátástalanná válik, de ha merünk cselekedni, még mindig lehet reményünk a megmaradásra.

103. *Athéniak*: A remény valóban a szorongatottak vigasza, s lehet, hogy azokat, akik nagy gazdagság birtokában bíznak benne, ha meg is károsítja, nem teszi tönkre. Aki azonban mindenét egyetlen kockára teszi fel, a remény igazi természetét (hiszen lényege a tékozlás) csak bukása után ismeri fel, miután annyit se hagyott meg neki, amennyivel ellene, lényét kiismerve, védekezhetne. Ti azonban, akik gyengék vagytok, és sorsotok egy hajszálon függ, ne hagyjátok, hogy ez történjék veletek, s ne tegyetek úgy, mint a nagy tömeg, amely mikor emberi eszközökkel még elérhetné megmenekülését, nehéz helyzetében a kézzelfogható reményektől a megfoghatatlanhoz menekül, a jóvendómondásokhoz, jóságokhoz, s mindahhoz, ami az általa keltett reményekkel tönkreteszi az embert.

104. *Mélosziak*: Higgyétek el, mi is súlyos dolognak tartanánk, ha teljesen egyenlőtlen helyzetben kellene szembeszállnunk haderő-

tökkel és a sorssal. Azonban bízunk abban, hogy az isten kormányozta végzet nem engedi meg, hogy eltiporjanak, mert mi tisztá ügyet képviselve szállunk szembe a jogtalan támadással. Ami pedig haderőnk gyengeségét illeti, bízunk lakedaimóni szövetségeseink támogatásában, akik, ha más okból nem is, a rokonság és a becsület miatt feltétlenül segítségünkre sietnek. Így tehát a mi magabiztosságunk nem is annyira megalapozatlan.

105. *Athéniak:* Ami az isten jóindulatát illeti, az, reméljük, minket sem fog cserbenhagyni. Hiszen mi semmi olyasmit nem kívánunk vagy teszünk, ami ellentmondana az emberek istenről való véleményének vagy egymás iránt táplált érzelmeinek. Istenről nagy valószínűséggel, az emberről pedig minden bizonnal állíthatjuk, hogy a természetükben mindig ott rejlik kényszer alapján, ha megvan rá a hatalmuk, uralkodni akarnak. Ezt a törvényt nem mi találtuk ki, s fennállása óta nem mi alkalmazzuk először, hanem már készen örököltük, s minden időkre érvényes örökségként fogjuk is hátrahagyni. Ha e szerint járunk el, ezt abban a tudatban tesszük, hogy ti vagy bárki más hasonló hatalom birtokában ugyanúgy cselekednék, mint mi. Így hát nyitvánvalóan semmi okunk nincs a félelemre, hogy az istenek jóindulatát esetleg elveszítjük. Ami pedig a lakedaimóniakról alkotott véleményeket s azt a reményeket illeti, hogy már csak becsületből is segítségetekre sietnek, nos, ebben az esetben csodálattal illethejtük gyermekhez illő bizalmatokat, de nem irigyeljük balgaságotokat. Mert igaz, hogy a lakedaimóniak, ha egymás közti érintkezésükről vagy hazai törvényeik tiszteletéről van szó, kiválóan viselkednek, de sokat lehetne arról beszélni, hogyan bántanak másokkal, s röviden szólva úgy jellemezhetjük őket, hogy aligha ismerünk még egy népet, amely a legteljesebb nyíltsággal azt tartja tisztességesnek, ami neki kellemes, és azt jogosnak, ami neki hasznos. S mivel ilyen a gondolkodásmódjuk, nagyon alaptalan a reményetek, hogy megmentenek.

106. *Mélosziak:* Sőt, mi mindenekfelett éppen azért bízunk bennük, hogy ők éppen a maguk érdekében nem fogják cserbenhagyni

Méloszt, saját gyarmatvárosukat, nehogy ezzel a bennük bízó helyekben bizalmatlanságot keltsenek, ellenségüknek pedig szolgálatot tegyenek.

107. *Athéniak:* Ti egyáltalán nem gondoltok arra, hogy az a hasznos, ami biztonságos, míg a tisztas és szép cselekedetek kockázattal járnak. Pedig éppen ez a kockázat az, amire a lakedaimóniak általában a legkevésbé vállalkoznak.

108. *Mélosziak:* Úgy véljük, hogy miértünk sokkal inkább és sokkal elszántabban vállalják majd a veszélyt, mint másokért, mivel mi a hadműveletek szempontjából közel vagyunk a Peloponnészoszhoz, s rokoni érzésünk miatt bennünk jobban bízhatnak, mint bárki másban.

109. *Athéniak:* Annak számára azonban, aki valakit meg akar segíteni, nem a segítséget kérő jóindulata a legnagyobb biztosíték, hanem annak valóban meglevő katonai túlereje, s erre a lakedaimóniak még másoknál is jobban ügyelnek. Hiszen annyira nem bíznak saját haderejükben, hogy távoli vállalkozásokba csak számos szövetségük társaságában bocsátkoznak. Így nagyon kevésbé valószínű, hogy megpróbálnak átkelni egy szigetre, mikor a tengeren mi vagyunk az urak.

110. *Mélosziak:* Akkor meg ideküldhetnek másokat. A Krétai-tenger elég nagy ahhoz, hogy a fölényben levő nehezebben tudjon elfogni valakit, mint az, aki észrevétlen akar maradni, elmenekülni. S ha itt nem is érnek el sikert, még mindig a ti saját földetek s azok ellen a szövetségeseitek ellen fordulhatnak, akiknél Braszidasz nem járt. S akkor majd nem egy benneteket meg nem illető szigetért, hanem szövetségeseitek megtartásáért és saját földetekért kell keserves küzdelmet folytatnotok.

111. *Athéniak:* Ilyesmi megtörténhet, s nektek is van ilyen tapasztalatotok, de ti is jól tudjátok, hogy az athéniak még sohasem hagytak abba hadi vállalkozást valamilyen máshonnan jövő fenyegetés miatt. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ti, bár kinyilvánítottátok, hogy megmaradástokról fogtok tanácskozni, hosszú megbeszélésünk fo-

lyamán semmi olyasmit nem hoztak fel, ami az embert a menekülés hitével szokta eltölteni. Önbizalmatokat elsősorban a jövőtől függő reményekre alapozták, de meglevő eszközeik nem eleendőek arra, hogy a megjelent ellenféllel sikerrel szembeszálljanak. S gondolkodásokat érthetlenségéről tesztet tanúságot, ha mielőtt bennünket elbocsátotok, nem tudtok ennél bölcsebb elhatározásra jutni, s talán csak nem fogtok az embereket a maguk választotta szégyenteljes veszélyek között mindannyiszor tönkretévő becsületre hivatkozni. Hány emberrel történt már meg, hogy bár előre látták, milyen veszélybe sodródnak, mégis egyetlen szó, a megszegyenülés ellenállhatatlan hatására, mint egyetlen kifejezés áldozatai, szántszándékkal rohantak a biztos és elkerülhetetlen romlásba, s balgaságuk még szégyenletesebb gyalázatba döntötte őket, mint balsorsuk. Tehát vigyázzatok kell, ha helyesen gondolkodtok, hogy ne találjatok semmi megalázást abban, ha meghátráltok egy hatalmas város előtt, amely oly méltányos feltételeket szab: adófizető szövetségesei lesztek, megtartva, ami a tiétek, s szabadon választhattok a háború és a biztonság között – ne akarjatok makacsul a rosszabb lehetőség mellett dönteni. Nem meghátrálni az egyenlő előtt, okosan szót érteni az erősebbel s mértékletesen bánni a gyengével, íme, a boldogulás legbiztosabb útjai. Vegyétek ezt fontolóra, míg mi kint várakozunk, s újra és újra gondoljátok meg, hogy hazátok sorsáról határoztok. Ez az egy hazátok van, s ettől az egyetlen döntéstől függ fennmaradása vagy pusztulása.

112. Ezzel az athéniak eltávoztak a tanácskozásról. A mélosziak egymás közt folytatott megbeszélésükön kitartottak eddig hangoztatott álláspontjuk mellett, s a következő választ adták: „Ugyanaz az álláspontunk, athéniak, mint legelőször volt, s nem vagyunk hajlandók hétszáz év óta fennálló városunk függetlenségéről egy pillanat alatt lemondani, hanem bízva az istenek kegyéből minket eddig még mindig megsegítő jósorsban s az emberek, elsősorban a lakedaimóniak támogatásában, megkíséreljük a megmenekülést. Fölhívunk benneteket, hogy legyünk barátok úgy, hogy mi ne legyünk

egyik féllel sem ellenséges viszonyban, vonuljatok el földünkről, s kössünk mindkettőnket kielégítő szerződést.”

113. Ez volt a mélosziak válasza, mire az athéniak, véget vetve a tárgyalásnak, kijelentették: „Döntésetekből úgy látjuk, hogy ti vagytok a világon valóban az egyetlenek, akik világosabban ítéletek meg a jövőt, mint azt, ami a szemetek előtt van, bizonytalan vágyaitokat máris valóságsszámba veszitek, s miután a lakedaimóniakban, a sorsban és reményeitekben bízva mindent kockára tesztet, el is fogtok mindent veszíteni!”

114. Ezzel az athéni követek visszatértek a sereghez, s a hadvezérek, miután a mélosziak egyáltalán nem engedtek, haladéktalanul megkezdtek a háborút Mélosz körül. A munkát az egyes városok között felosztva körülsáncolták Méloszt, majd az athéniak, szárazon és vízen saját és szövetséges csapataikra bízva az őrködést, eltávoztak, míg az ott maradtak fenntartották az ostromzárat.

115. Ugyanebben az időben az argosziak betörték Phleiusz területére, de a phleiusziak és saját száműzötteik csapdjába estek, s mintegy nyolcvan embert vesztek. Az athéniak Pülosznál nagy zsákmányt szereztek a lakedaimóniaktól. De a lakedaimóniak nem mondták fel ezért a szerződést, s nem indítottak ellenük háborút. Viszont követek útján közhírré tették, hogy aki akar, engedélyükkel zsákmányt szerezhet az athéniaktól. Bizonyos, csak őket érintő vitás ügyek miatt a korinthosziak hadra keltek az athéniak ellen, a többi peloponnészoszi állam azonban nyugodtan maradt.

Közben a mélosziak egy éjszakai kitörés alkalmával elfoglalták az athéni ostromsáncnak a piaccal szemben levő részét, megöltek néhány embert, s miután annyi élelmet és más egyebet zsákmányoltak, amennyit csak tudtak, visszavonultak, s nem kezdtek újabb vállalkozásba. S ettől kezdve az athéniak sokkal nagyobb gonddal látták el az őrszolgálatot. S ezzel véget ért a nyár.

116. A következő téli időszakban a lakedaimóniak már elindultak az argosziak ellen, de mikor a határátlépésnél szokásos áldozat⁴⁹ nem sikerült, visszafordultak. Az argosziak e terv miatt gyanakodni kezd-

tek a városukban néhány emberre, egyeseket elfogtak, mások elmenekültek. Ugyanebben az időben a mélosziak ismét kitörve elfoglalták az athéni ostromsánc egy másik pontját, ahol kevés volt az őr. E támadás után Athénból új sereg érkezett Démeasz fiának, Philokratésznek a vezetésével. S mivel most már teljes erővel folyt az ostrom, amelyhez hozzájárult még néhány városbeli árulása is, a mélosziak megadták magukat azzal, hogy sorsukról az athéniak tetszésük szerint döntsenek. Az athéniak minden kezükbe került felnőtt méloszi férfit lemészároltak, a gyermekeket és asszonyokat pedig eladták rabszolgának. S a városba, amelyet saját gyarmatukká tettek, később ötszáz telepest küldtek.⁵⁰

HATODIK KÖNYV

Mert már beköszöntött a tél, s belátták, hogy erről a helyről lehetetlen folytatniuk a háborút mindaddig, míg nem hozatnak Athénból vagy nem szednek össze itteni szövetségeseiktől lovasságot, hogy az ellenség lovassága ne legyen teljes fölényben velük szemben. Egyszersmind szerettek volna több pénzt szerezni Szicíliában és küldetni Athénból, ezenkívül még néhány várossal is meg akartak egyezni, hiszen remélhető volt, hogy a csata után könnyebb lesz meggyőzni őket. Továbbá gabonát és minden egyéb szükséges dolgot is be akartak szerezni, hogy tavasszal ismét rátámadhassanak Szürakuszaira.

72. Ilyen szándékkal hajóztak vissza Naxoszhoz és Katanéhoz, hogy ott töltsék a telet. A szürakuszaiak halottaik eltemetése után népgyűlést tartottak. Itt felszólalt Hermón fia, Hermokratész is, aki gondolkodásban sem állt hátrább senkinél, volt elég hadi tapasztalata, s bátorságával is hírnevet szerzett. Ismét lelket öntött beléjük, hogy ne essenek kétségbe a balsiker miatt, hiszen elszántságuk töretlen maradt; vereségüket fegyelmezetlenségüknek köszönhetik. Nem is bizonyultak annyival gyengébbnek az ellenségénél, mint várható volt, különben is Hellasz tapasztalatban leggazdagabb csapataival álltak szemben, ők, az úgyszólván újoncok a harc mestereivel. Nagy hátrányt jelentett számukra vezéreik nagy száma is (tizenöt hadvezérük volt) és a sok parancsnok, valamint a csapatok közt eluralkodó zűrzavar és fejtelenség. Ha viszont kevés, de tapasztalt hadvezérük lesz, ha a telet a nehézfegyverzetű katonák kiképzésére használják fel, s fegyverrel látják el az eddig fegyverteleneket is, hogy katonáik számát minél inkább növeljék, s állandó gyakorlatozásra kényszerítik őket, akkor – mondta – az ellenséget minden valószínűség szerint legyőzik, mert meglevő elszántságukhoz harc közben majd hozzájárul a fegyelem is. S mindkettő csak hasznukra lesz, mert a fegyelem maga csak a veszedelmek közt válik vérükké, bátorságuk pedig harci jártasságukkal együtt növekvő önbizalmuk következtében lesz egyre szilárdabb. Kevés teljhatalmú vezért kell választaniuk, s mindenkit esküvel kell kötelezni, hogy legjobb belátá-

suk szerint hagyják őket intézkedni. Így aztán az elhallgatandó dolgok is jobban rejtve maradnak, s minden előkészületet rendben, akadékoskodás nélkül tudnak végrehajtani.

73. A szürakuszaiak beszéde meghallgatása után mindent megszavaztak, amit óhajtott. Három hadvezért választottak, magát Hermokratészt, továbbá Lüsizimakhosz fiát, Hérakleidészt és Exékesztosz fiát, Szikanoszt. Majd követeket küldtek Korinthoszba és Lakedaimónba, hogy tőlük szövetséges csapatok ideküldését kérik, s elérjék, hogy a lakedaimóniak az ő érdekükben az athéniak ellen még határozottabban, nyíltan folytassák a háborút, hogy az athéniak vagy kénytelenek legyenek eltávozni Szicíliából, vagy legalábbis ne tudjanak Szicíliában levő seregüknek újabb erősítéseket küldeni.

74. Ezalatt az athéni csapatok Katanétól sietve Messzénéhez hajóztak, remélve, hogy a várost árulás útján kezükbe keríthetik. De hiába készítették elő, a terv nem sikerült. Alkibiadész ugyanis, mikor hazahívták, s elindult a seregtől, tisztában lévén azzal, hogy számkivetésbe fog menni, értesítette a szürakuszaiak Messzénében levő barátait az általa már ismert tervekről. Ezek aztán előbb legyilkolták a vétkeseket, majd, lázadást szítva, fegyveres erővel kieroszakolták a határozatot, hogy nem fogadják be az athéniakat. Az athéniak tízenhárom napi várakozás után, mikor a téli időjárás zordabbra fordult, élelmük kifogyott, s egyébként sem mentek semmire, visszatértek Naxoszhoz, hajóik elé sánckarókból falat vontak, s itt töltötték a telet, s egy háromevezősorost küldtek Athénba pénzért és lovakért, hogy ezek tavasszal már rendelkezésükre álljanak.

75. Ezen a télen a szürakuszaiak kiegészítették városuk védőfalait s az Epipolai felé néző egész városrészt a Temenitésszel együtt fallal városukhoz foglalták, hogy vereség esetén ne tudják őket szűk körben ostromművekkel körülvenni, megerősítették Megarát és az Olímpieiont is, s a tengerparton cölöpökkel zártak el minden, kikötésre alkalmas helyet. Arra a híre, hogy az athéniak a telet Naxosznál töltik, teljes haderejükkel Katanéhoz vonultak, a vidéket feldúlták, az athéniak kunyhóit és táborát felperzselték, majd haza-

tértek. S mikor megtudták, hogy az athéniak a Lakhész idejében kötött szerződésre²⁴ hivatkozva követeket küldtek Kamarinába, hogy a várost megpróbálják megnyerni, ők is követeket küldtek. Az volt ugyanis a gyanújuk, hogy a kamarinaiak az első ütközetre is csak vonakodva küldtek nekik segítséget, a jövőben pedig egyáltalán nem óhajtják őket támogatni, hanem értesülve az athéniak győzelméről, hajlandók hozzájuk csatlakozni a régi barátságra hivatkozó felszólításra. Szüirakuszaiból, több társával együtt, Hermokratész, az athéniak részéről pedig többekkel együtt Euphémosz jelent meg Kamarinában, s az összehívott népgyűlésen Hermokratész, a kamarinaikat eleve az athéniak ellen akarván hangolni, a következőket mondta:

76. „Követségünket nem azért küldték hozzátok, kamarinaiak, mintha aggódnánk, hogy az athéniak itt tartózkodó hadereje megfélemlített benneteket, hanem sokkal inkább azért, hogy itt elmondandó beszédünkkel, mielőtt bennünket is meghallgatnátok, meg ne tévesszenek. Ezek ugyanis az átlalatok is jól ismert ürüggyel érkeztek Szicíliába, de igazi szándékukat mindnyájan gyaníthatjuk. Véleményem szerint nem is annyira a leontinoiakat akarják hazatelepíteni, hanem inkább bennünket kitelepíteni. Mert az már mégiscsak képtelenség, hogy ott, Hellaszban a városokat elnéptelenítik, itt pedig újraalapítják, s hogy a khalkiszi eredetű leontinoiaknak a vérrokonságra hivatkozva pártjukat fogják, anyavárosukat, az euboiai Khalkiszt viszont szolgaságban tartják. Sokkal valószínűbb, hogy ugyanazzal a módszerrel próbálkoznak itt is, mint amit odaát alkalmaztak. Mikor ugyanis az iónok és az ezektől származó szövetségesek szabad akaratából az athéniak lettek a hellének vezetői, azért, hogy bosszút álljanak a méden, ők az egyik ellen a hadiszolgálat elmulasztását, mások ellen az egymás közötti háborúskodást s a többiek ellen is mind valamilyen látszólag jogos vádat hozva fel, egyiket a másik után leigázták. Így hát az athéniak nem a hellének szabadságáért s a hellének nem saját felszabadulásukért küzdöttek a médek ellen, hanem az athéniak azért, hogy a hellének ne a médek, hanem

az ő alattvalóik legyenek, a hellének pedig azért, hogy az eddiginél ha nem is oktalanabb, de annál rosszindulatúbb elnyomójuk legyen.

77. De mi nem azért jöttünk ide, hogy – ami könnyű feladat volna – felsoroljuk az athéniak által elkövetett jogtalanságokat, amelyeket ti is jól ismertek, hanem elsősorban azért, hogy saját magunkat hibáztassuk, amiért – noha példa gyanánt áll előttünk a hellének sorsa, akiket odaát leigáztak, mert nem tudták magukat megvédeni, s amikor nekünk is ugyanazokat a hazug okokat hozzák fel: a velük rokon leontinoiak hazatelepítését és a szövetséges egesztaiak megsegítését – mi nem vagyunk képesek erőnket egyesítve határozott bizonyosságát adni előttük annak, hogy itt nem iónok, nem hellészpontosziak és nem szigetlakók laknak, akik felváltva hol a médeknek, hol egyik vagy másik úrnak a szolgálói, hanem dórok, a maguk urai, akik a független Peloponnészoszról érkezve telepedtek le Szicíliában. Meg akarjuk tehát várni, míg egyik várost a másik után meghódítva mindannyiunkat leigáznak – hiszen jól tudjuk, hogy bennünket csupán így lehetne legyőzni –, miközben látjuk, hogy ők pontosan ezt a módszert követik, s míg egyeseket szép szavakkal igyekeznek tőlünk elidegeníteni, másokat segítség ígéretével uszítanak egymás elleni háborúra, s vannak, akiket esetenként jól megválasztott hízelgő szavakkal tudnak a pusztulásba dönteni? S valóban azt hisszük, hogy ha egy távoli szomszédunkkal elbánnak, nem csap le majd később mindannyiunkra a veszély, s ha valaki nálunk korábban vált áldozatukká, annak szerencsétlen sorsa csak órá magára tartozik?

78. Ha pedig valaki úgy vélekednék, hogy nem ő, hanem Szüirakuszai polgára van Athénnal ellenséges viszonyban, s hogy ő miért kockáztassa életét az én hazámért, az gondolja meg, hogy az én hazám területén éppúgy fog saját hazájáért is küzdeni, mint az enyémet, még hozzá annál biztosabb helyzetben, mert én még nem mentem tönkre, s így szövetséges társamként s nem egymagamban folytathatja a harcot. Továbbá: az athéniaknak nem az a szándéka, hogy bosszút álljanak a szüirakuszaiakon az ellenségeskedésért, hanem inkább az, hogy az én nevemet ürüggyel felhasználva megóvják

a ti barátságokat is. Ha pedig valaki irigyel bennünket vagy fél tőlünk (mert az erősebb mindkét lehetőségnek ki van téve), s azt óhajtja, hogy Szürakuszait érje ugyan valamilyen, a göggjét megalázó csapás, de az ő biztonsága érdekében azért ne pusztuljon el egészen, az az emberi lehetőségek határán túl eső kívánság beteljesülését reméli, hiszen lehetetlen, hogy ugyanaz az ember éppúgy ura legyen sorsának, mint kívánságainak. S ha számításában csalódik, könnyen megeshet, hogy majd saját szerencsétlensége miatt jajgat azt kívánva, hogy bárcsak még egyszer irigyelhetné az én szerencsés soromat. De ez akkor már lehetetlen, ha bennünket cserbenhagy, s nem hajlandó velünk osztozni ugyanazokban a veszedelmekben, amelyek – nemcsak szóban, hanem a valóságban is – fenyegetik őt. Mert lehet, hogy látszólag valaki a mi hatalmunkat, a valóságban azonban a saját életét igyekszik megmenteni. S erre a veszélyre nektek, kamarinaiaknak, mindenki másnál jobban kellene gondolnotok, hiszen szomszédaink vagytok, hogy utánunk majd ti kerültök súlyos helyzetbe, s ezért nem olyan lanyhán kellene támogatnotok bennünket harcunkban, mint eddig tettétek. Sőt, inkább nektek kellett volna önként hozzánk fordulnotok, mint ahogy, ha az athéniak előbb Kamarinára törtek volna rá, nehéz helyzetekben hozzánk fordultatok volna, s most is ugyanúgy kellene buzdítanotok, hogy egy tapodtat se hátráljunk. De egyelőre mi sem tőletek, sem a többiektől nem kapunk ilyen biztatást.

79. Nyilván félelemből ragaszkodtok a jogszerűséghez velünk és támadóinkkal kapcsolatban, mondván, hogy szövetségi szerződés köt az athéniakhoz. De hiszen azt nem barátaitok ellen kötöttétek, hanem arra az esetre, ha valamelyik ellenségeitek megtámad, s az athéniak sem arra az esetre, ha – mint most is – ők támadnak meg jogtalanul másokat, mert lám, még maguk a khalkiszi eredetű rhégioniak sem akartak segíteni a szintén khalkiszi leontinoiak visszatelepítésében. S különös volna, ha ti, mikor ezek nem várt bölcseséget tanúsítva, észreveszik a jól hangzó érveléssel elleplezett igazságot, hangzatos ürüggyel természetes ellenségeiteket akarjátok se-

gíteni, s a természet szerint hozzátok sokkal közelebb álló vérrokonaitoknak pedig halálos ellenségeik társaságában a vesztére törtök. Ez nem méltányos eljárás, inkább szembe kellene szállnotok az athéniakkal, és nem megijednetek a haderejüktől. Mert ez korántsem félelmetes, ha mi valamennyien összefogunk, hanem csak akkor, ha – amiben ők reménykednek – közöttünk meghasonlás támad. Hiszen, noha csak mireánk támadtak, s a csatában le is győztek, mégsem érték el céljukat, hanem sietve elvonultak.

80. Így hát, ha összefogunk, nincs okunk aggodalomra, s ezért annál készségesebben kell szövetségre lépniünk, mivel még a peloponnészosziak is segítséget küldenek, akik ellenfeleinknél a hadviseléshez minden téren jobban értenek. Azt pedig egyikőtök se higgye, hogy ez az óvatos tartózkodás, hogy egyik félnek sem akartok segíteni, mert mindkettő szövetségesetek, velünk szemben jogos, számotokra pedig biztonságos. Mivel ez valójában nem is olyan pártatlan magatartás, mint a ti megindokolásotok állítja. Mert ha a ti semlegességeitek következtében az áldozat vereséget szenved, a támadó pedig győzedelmeskedik, akkor nem azt követtétek-e el ezzel az egyforma tartózkodással, hogy az egyik félnek nem adtátok meg a megmeneküléséhez szükséges segítséget, a másikat pedig nem akadályoztátok meg a gonoszság elkövetésében? Pedig sokkal dicsőségesebb lenne, ha szövetségben a jogtalanul megtámadottakkal – vérrokonaitokkal – védelmeznétek Szicília közös érdekét, s az athéniakat, ha már szövetségeseitek, visszatartanátok a vétkes lépésektől.

Összefoglalva tehát: mi, szürakuszaiak, azt mondhatjuk, nem az a lényeg, hogy mi világosan megértessük veletek vagy másokkal azt, amivel ti éppúgy tisztában vagytok, mint mi. Nem, mi kéréssel fordulunk hozzátok, s ugyanakkor, ha nem hallgattok meg, felelőssé is teszünk benneteket, hogy mikor a iónok, mindenkori ellenségeink, ránk akarnak támadni, ti, a dórok, elárultatok bennünket, a dórokat! S ha az athéniak minket leigáznak, a sikert majd a ti döntéseiteknek köszönhetik, de a dicsőség az ő nevüket övezi, s győzelmük díja

pontosan ugyanaz lesz, aki őket e győzelemhez hozzásegítette. Ha viszont mi kerekedünk felül, megint csak benneteket vádolunk és büntetünk meg az okozott veszedelmekért. Fontoljátok meg tehát a dolgot, és válasszatok az azonnali, veszélytelen meghódolás vagy aközött, hogy velünk együtt győzve elkerülitek ezeknek az embereknek a szűgyenletes zsarnokságát s a velünk való, súlyos következményekkel járó ellenségeskedést.”

81. Így hangzott Hermokratész beszéde. Utána Euphemosz, az athéni küldött szólalt fel a következőképpen:

82. „Mi ugyan a baráti szerződés megújítására érkeztünk ide, de mivel ez a szürakuszai ránk támadt, kénytelenek vagyunk szólni a mi uralmunk jogosságáról is. Hiszen a legnagyobb érvet ő maga hozta fel mellette, mikor azt mondta, hogy a iónok a dóroknak ősi ellenségei. Valóban ez a helyzet. Nekünk, iónoknak arra kell ügyelnünk, hogyan tudnánk a legbiztosabban elkerülni, hogy a számbeli fölényben levő, velünk szomszédos dór peloponnészosziak ne tegyenek alattvalóikká. Így, mikor a méd háború után hajóhadra tettünk szert, függetlenítettük magunkat a lakedaimóni uralomtól és vezetéstől, s ők se parancsolgathattak több joggal nekünk, mint mi nekik, csak hogy akkor még ők voltak az erősebbek. S ekkortól fogva mi szereztük meg s töltjük be most is a méd király hajdani alattvalói között a vezető szerepet, s úgy véljük, így válhatunk a legkevésbé a peloponnészosziak alattvalóivá, mert elég erősek vagyunk a vezetésre. S mondjuk csak meg őszintén, egyáltalán nem jogtalanul terjesztettük ki uralmunkat a iónokra és a szigetlakókra, ezzel – a szürakuszaiak állítása szerint – szolgásgba taszítva saját vérrokonainkat. Ezek a méddel szövetségbe ellenünk, anyavárosuk ellen támadtak, s nem volt elég bátorságuk ahhoz, hogy elszakadjanak tőle és feláldozzák saját javaikat, ahogy városukat odahagyva ezt mi megtettük, nem, ők inkább a szolgásgot választották, és bennünket is arra akartak kényszeríteni.

83. Mi tehát azért gyakoroljuk az uralmat, mert méltók vagyunk rá, hiszen mi szereltük fel a legtöbb hajót, mi vállaltuk a legkészsé-

gesebb odaadással a hellének ügyét, ezek meg ugyanilyen készséggel szolgálták ki, nekünk ártva, a médet. S ezenkívül a peloponnészosziakkal szemben is növelni akartuk erőnket. Nem kívánjuk a dolgot szépíteni, hogy mi azért formálunk jogcímet az uralomra, mintha a barbárt mi egymagunk győztük volna le, s mintha a iónok felszabadításáért, nem pedig mindannyiunk és a magunk szabadságáért vállaltuk volna a veszélyt. De senkinek se lehet felróni, ha tőle telhetőleg igyeckszik saját megmenekülését is garantálni.

Igen, mi ide is a saját szabadságunk érdekében jöttünk, s itt látjuk, hogy a ti érdeketek mennyire egybevág a hellénekével. S ezt éppen azzal fogjuk igazolni, amivel ők vádolnak bennünket, s ami miatt ti túlzott félelemmel és gyanakvással néztek ránk, mert jól tudjuk, hogy az aggódó gyanakvással elteltek a csábító beszédekben átmenetileg örömeiket lelik, de később, ha dönteniük kell, érdekeik szerint cselekszenek. Azt mondtuk, hogy odaát félelemből építettük ki uralmunkat, s hogy ide is ugyanebből az okból jöttünk, hogy szövetségben barátainkkal biztonságunk érdekei szerint rendezzük a helyzetet, nem azért, hogy másokat leigázzunk, hanem sokkal inkább azért, hogy megakadályozzunk benne másokat, hogy velünk ezt tegyék.

84. Senki se vélje, hogy mi beleavatkozunk a ti ránk egyáltalán nem tartozó ügyeitekbe. Gondoljátok meg, hogy amíg a ti városotok épségben megvan, s elég erős, hogy ellenálljon a szürakuszaiaknak, kevésbé fenyeget a veszély, hogy csapatokat küldenek ellenünk a Peloponnészoszra.

Íme, érdekeink máris a legszorosabban összekapcsolódnak! S így az is érthető, ha a leontinoiakat haza akarjuk telepíteni, nem mint alattvalóinkat és mint euboiai rokonainkat, hanem azért, hogy a lehető legerősebbé váljanak, s hogy saját területükről, a szürakuszaiak szomszédságából, a mi érdekünkben minél több kárt okozzanak nekik. Mert otthon mi egymagunk is elbánunk ellenségeinkkel, s nincs abban ellentmondás, mint Hermokratész állítja, hogy a khalkisziakat ott alattvalóinkká tesszük, itt pedig felszabadítjuk,

mert ott az az érdekünk, hogy ne legyen saját hadseregük, és csak az adót fizessék, itt pedig az, hogy a leontinoiak és többi barátaink minél nagyobb önállóságot élvezzenek.

85. Egy türannosznak vagy egy birodalmat kormányzó városnak semmi sem ésszerűtlen, ami az érdekét szolgálja, és senki sem rokon, aki nem megbízható, s mindenkivel szemben a körülmények szerint kell baráti vagy ellenséges módon viselkednie. Számunkra most itt az az előnyös, ha nem gyengítjük meg barátainkat, s ha ellenségeink, barátaink ereje következtében, tehetetlenné válnak. Nyugodtan elhihetitek, hogy ottani szövetségeseinkkel szemben vezető szerepünket minden egyes esetben az szabja meg, hogy nekünk mi előnyös. A khiosziak és a méthümniaiak csak hajókat szállítanak nekünk, különben függetlenek. A többség már jobban függ tőlünk, és adófizetésre van kötelezve, másokat viszont teljes szabadságot élvező szövetségeseinknek tekintünk, mert a Peloponnészoszhoz közel, nagyon kedvező helyen laknak, holott szigetlakók, s könnyű volna őket leigáznunk. Így tehát itt is természetesen legfőbb célunk saját érdekeink biztosítása és – mint már mondtuk – a szüarakusziak megfélemlítése. Mert ezek meg akarják szerezni rajtatok az uralmat, s az a szándékuk, hogy bennünket gyanúba keverjenek, benneteket csatlakozásra bírjanak, majd erőszakot alkalmazva vagy – ha mi dolgunk végezetlenül távozni kényszerülünk – elszigeteltségeteket kihasználva átvegyék az uralmat egész Szicília felett. Ez törvényszerűen így lesz, ha ti hozzájuk pártoltok, mert mi nem tudnánk könnyen elbánni egy több seregből álló hatalmas haderővel, de ők, ha mi már eltávoztunk, nem bizonyulnak gyengének veletek szemben.

86. Aki ezt nem így látja, arra majd rácsáfolnak a tények. Mikor ti bennünket régebben segítségül hívtatok,²⁵ nem egyébbel akartatok ránk ijeszteni, mint éppen azzal, hogy ha mi elnézzük, hogy Szüarakusziak benneteket uralma alá hajt, mi magunk is veszélybe kerülünk. S most nem volna ésszerű, ha ti ugyanazt az érvet, amitől a mi meggyőzésünket reméltétek, most hatástalannak tartanátok, s mivel

mi az ellenséges sereg miatt nagyobb haderővel jelentünk meg, gyanakodva néznének ránk. Jobb volna, ha őket tartanátok gyanúsítsák! Mi nem vagyunk képesek itt maradni a ti segítségetek nélkül, s még ha oda süllyednénk is, hogy a ti leigázásokkal próbálkozzunk, nem tarthatnánk fenn ezt a helyzetet részben a hosszú tengeri út, részben pedig amiatt, hogy szinte lehetetlen volna a hatalmuk alapján már-már a szárazföldiekhez mérhető nagy városok ellenőrzése. A szüarakusziak részéről ellenben már nem haditábor, hanem a mi itteni haderőnkénél sokkal erősebb város fenyeget benneteket, ellenetek állandóan terveket sző, s ha kedvező alkalom kínálkozik rá, nem hagyja kihasználatlanul, hiszen ezt már többször, így a leontinoiak esetében is bebizonyította. S most arra merészkedik, hogy benneteket, mintha belőletek hiányozna a belátás, azok ellen szólít szövetségre, akik útjában álltak, s mindeddig megakadályozták, hogy Szicíliára kiterjessze uralmát. Mi vele szemben sokkal igazságosabb alapon hívunk fel a megmenekülésre benneteket, azt kérve, hogy ne mondjatok le az egymásnak korábban kölcsönösen megígért segítségnyújtásról, s gondoljátok meg, hogy a szüarakusziak nagy sokaságuk miatt szövetségesek nélkül is képesek volnának bármikor megtámadni benneteket, nektek azonban nem mindig lesz alkalmatok arra, hogy ilyen erős szövetséges társaságában védekezhessetek ellenük. S ha ez a ti gyanakvásotok miatt sikertelenül vagy éppen vereséggel fog innen távozni, eljön még az idő, hogy seregének csak egy kis töredékét is szeretnétek viszontlátni, de akkor már ha megjelenne, sem tudna rajtatok segíteni!

87. De se ti, kamarinaiak, ne adjatok hitelt ezek rágalmainak, se mások. Mi a bennünket ért gyanúsítások ügyében feltártuk a teljes igazságot. Ennek lényegét most néhány szóban röviden összefoglaljuk, remélve, hogy meggyőzünk benneteket. Kijelentjük tehát, hogy mi odaát uralkodunk, hogy ne legyünk mások alattvalói, az itt lakókat viszont fel akarjuk szabadítani, hogy ne okozzanak kárt nekünk. Kénytelenek vagyunk sok helyen beavatkozni, mert bennünket is sokfelől fenyegetnek, végül pedig: ide sem most, sem koráb-

ban nem hívatlanul, hanem felszólításra jöttünk, segítséget hoztunk a jogtalanul megtámadottaknak. Ne váljatok tehát vállalkozásunk bírívá, s ne igyekezzetek – ami már nehéz feladat is volna – mint szigorú iskolamesterek eltéríteni tőle. Hanem inkább használjátok fel, ami a mi sokirányú tevékenységünkben és magatartásunkban egyszersmind nektek is előnyös, s ne gondoljátok, hogy ezek a tetteink mindenkinek csak kárára vannak, hiszen a hellének nagy részének még használtak is. Mert mindenütt, még ahová nem terjed is ki uralmunk, azt is, aki jogtalanságtól tart, s azt is, aki jogtalanságra készül, egyaránt ugyanaz a biztos várakozás tölti el. Az egyik reméli, hogy tőlünk segítséget kap, a másik viszont fél, hogy ha megjelenünk, nem ússza meg sértetlenül a vállalkozást, s így hatalmunk mindkettőjük sorsára hat: az egyik kénytelen-kelletlen mérsekeli magát, a másik pedig minden fáradtság nélkül megmenekül. Ne utasítsátok el ezt a most minden rászorulónak s így nektek is készen álló segítséget, hanem kövessétek a többiek példáját, s ahelyett, hogy a szürakuszaiakkal szemben állandóan óvatosan viselkedtek, megváltoztatva magatartásotokat, szövetségesünkként rájuk támadva adjátok vissza nekik végre a kölcsönt!”

88. Így hangzott Euphémosz beszéde. A kamarinaiak között azonban a következő volt a hangulat. Rokonszenveztek az athéniakkal, noha féltek, hogy le akarják igázni Szicíliát, a szürakuszaiakkal viszont állandó ellentétek voltak a szomszédság miatt. Attól félve, hogy ezek az oly közeli szomszédaiak nélkülük is győznek, kezdetben néhány lovaszt küldtek nekik segítségül, s úgy vélték, hogy a jövőben is, bár a legszerényebb mértékben, inkább Szürakuszait támogatják. Jelenleg azonban, hogy az athéniak, akik mégiscsak megnyerték az ütközetet, ne érezzék őket részrehajlóknak, úgy döntöttek, hogy mindkét félnek ugyanazt válaszolják. E döntés alapján válaszuk így hangzott: minthogy mindkét hadakozó fél Kamarina szövetségese, ők, véleményük szerint, akkor maradnak leghívebbek esküjükhez, ha az adott helyzetben egyiknek sem nyújtanak segítséget. Ezután mindkét fél követi eltávoztak.

Miközben a szürakuszaiak a maguk részéről folytatták a háborús előkészületeket, a Naxosznál táborozó athéniak tárgyalni kezdtek a szikeloszokkal, hogy minél többet megnyerjenek közülük. A síkságon lakó, a szürakuszaiak uralma alatt álló szikeloszok többségével nem sokra mentek, a sziget belsejének most is, korábban is független lakói azonban, kevés kivétellel, az athéniakhoz álltak, s a seregnek élelmet, sőt, néhányan pénzt is vittek. Az athéniak a szembe szegülők ellen nyomultak, némelyeket rá is kényszerítettek a csatlakozásra, sok esetben azonban a szürakuszaiak őrségek és segédcsoportok odaküldésével meghiúsították a szándékukat. A télre Naxosztól Katanéhoz hajóztak, s helyreállítva a szürakuszaiaktól felperzselt táborukat, itt töltötték a telet. Háromevezősorost küldtek Karthagóba baráti tárgyalások végett, hátha segítséget kaphatnának. Elküldtek Türszéniába is, ahol néhány város már önként megígérte, hogy részt vesz a háborúban. Közben követeket küldtek körbe Szicíliába, továbbá Egesztába, kérve, hogy küldjenek számukra annyi lovat, amennyit csak tudnak. Végül ami csak az ostromsánc építéséhez kellett, téglát, vasat s minden egyebet előkészítettek, azzal a szándékkal, hogy tavasszal folytatják a háborút.

A Korinthoszbba és Lakedaimónba küldött szürakuszai követek, a part mellett végighajózva megpróbálták meggyőzni az itáliai városokat, hogy ne nézzék tétlenül az athéniak vállalkozását, mert az őket is éppúgy fenyegeti, majd megérkezve Korinthoszbba, előadták kérésüket, hogy küldjenek nekik segítséget a vérrokonság alapján. A korinthosziak tüstént határozatot hoztak, hogy támogatást nyújtanak, továbbá elküldték velük saját követeiket Lakedaimónba, segítsenek a lakedaimóniakat rábeszélni, hogy itt is folytassák határozottabban az Athén elleni háborút, és Szicíliába is küldjenek valami segítséget. Lakedaimónban a Korinthoszból érkező követségekkel egyidőben ott tartózkodott száműzött társaival együtt Alkibiadész is, aki korábban egy kereskedőhajón Thurioiból átkelt az éliszi területen fekvő Küllénébe, majd mikor a lakedaimóniak meghívták, és ünnepélyesen kezeskedtek sértetlenségéről – mert félt tőlük